

Ako neka zmija proguta samu sebe (Što je retkost), ostaje li iza nje zmijolika praznina?
A postoji li takva sila koja bi nekog čoveka do poslednje mrvce mogla naključati njegovom suštinom? Postoji? Ne postoji? Postoji?
Čupavo pitanje!

vatrogasac tot (IV)

ištvan erkenj

podmazao je i sastavio. Rasklimane noge stolice učvrstio je bez i jednog eksera. Kada je porodica počela da pravi kutije za fabriku sanitetskog materijala „Sanitas“, on je od stare oštrice noža načinio onu spravu koja je sve do sada besprekorno radila. Ali sada, kada više nije trebalo od ničega stvoriti nešto, nego samo od malog veliko, njegov mozak samo je uz najveći napor umeo da ukreše toliko dovitljivosti za koliko bi bilo kadro i poveće dete.

Ako strah blokirajući deluje na moždane ćelije, onda se to u Totovom slučaju veoma jasno ispoljilo. U interesu razumevanja budućih događaja neophodno je bilo da sve ovo utvrdimo, jer kada je Tot – ne tako davno – uzdahnuo: „Ovo neće na dobro izaći, Mariška!“ – vizionarski je predvideo sopstveni udes.

Iako posle pravljena velikog sekača margina, nije bilo više razilaženja u gledištima između njega i majora. Umesto većitog razdora nastupilo je večno prijateljstvo. Nekoliko dana gost je izgledao zadovoljan, Tot pak potpuno uravnotežen. Međutim, jednog blistavog jutra – osmog dana boravka majora i trećeg od uvođenja u rad nove sprave – bez bilo kakvog prihvatljivog razloga, mladački prenagljeno, Lajoš Tot je zorom u tri sata i šest minuta pobegao od kuće. Očajno su ga tražili na sve strane, ali uzalud. Tek u kasne popodnevne sate naišao je na njega župnik Tomaji, pod čijim se krevetom skrivao komandir vatrogasaca.

Neumesno bi bilo za ovu nepromišljenost prebaciti odgovornost na majora Varoa. Istina, zbilje se nekoliko beznačajnih događaja, koje moramo pomenuti zarad potpunosti, oni, međutim, sve od reda idu protiv Tota.

Za dan i po teškog rada napravljen je novi sekač margina. Bio je tako težak da se Tot skoro iskilavio kada ga je doneo iz šupe. Čovek je mogao da legne na njega. Oštrica bi mogla da raspoluti i tele. Kada bi se ručica spuštala, obrušila bi se kao sekira.

Zagledali su spravu. Zavirivali sa svih strana. Major ju je s divljenjem kuckao, milovao, tapšao. Nisu se mogli smiriti dok je ne isprobaju. Podmetali su pod oštricu tri, četiri, pa pet kartona i – može! To je prevazišlo i najveća očekivanja.

Major baci još jedan nežan pogled na spravu, zatim pristupi Totu.

– Ne znam kako da izrazim svoju zahvalnost, dragi Tot. Jedino ću vam reći da je poručnik Helebrand delio sa mnom sobu, ali čim se vratim na front, vaš dragi sin će se naći na njegovom mestu, što je prednost jer školsku zgradu, gde stanujem, čuva dvostruka straža. Nemojte mi zahvaljivati. Ne gubimo vreme u priči. Da večeramo pa da se damo na posao!

Posedaše za sto. Beše to najlepša večera u Mariškinom životu. Ne samo zbog toga što je njen sin konačno bio obezbeđen, nego i zato što je major sve očiglednijim znacima izražavao svoju naklonost prema Totu. Smeškao mu se. Zahtevao da se sva pileća džigerica iz čorbe da Totu. Tada bi vragolasto namignuo Mariški, kao kada odrasli maze decu.

Dovršise i večeru. (Nekada: ručak.) Beše još preostalo da dve žene još pospreme sto, operu sudove i unesu karton za pravljenje kutija. Međutim, majoru je i ova kratka besposlica bila duga, pa je rekao Totu:

– No, mali Tot! Da li ste raspoloženi za jedno pivo?

Već behu u fazi kada je gost oslovljavao domaćina sa „mali Tot“, iako je komandir vatrogasaca (bez šlema) bio za glavu veći od majora.

Otišli su u baštu bivše Klajnovne kafane. Najpre su pili pivo. Zatim pivo s rumom. Na kraju rum, bez piva. Major je postajao sve razgovorljiviji. Odbacio je svoju vojničku suzdržanost i iskreno priznao da su dani provedeni u kući njegovog domaćina najlepši dani njegovog života.

Tot mu se blagodarno zahvalio.

Za to, objašnjavao je major, većim delom treba zahvaliti pravljenju kutija. Već kad se probudi jedva čeka veče kada će konačno moći da otpočne rad.

Tot je s razumevanjem klimnuo glavom.

Postoji u tom poslu nešto uzvišeno. Zabavniji je od karata, zanimljiviji je od šaha. Praviti kutije – to je najbolje na svetu.

Tot je odobravao.

Bilo bi dobro, zamišljeno je nastavljao gost, kada bi se još više, mnogo više ljudi bavilo pravljenjem kutija. Možda će jednom doći vreme kada će se celo čovečanstvo baciti na pravljenje kutija.

To bi, dodao je Tot, bilo veoma korisno.

Svaka nacija bi mogla praviti kutije druge boje i drukčijeg oblika. Možda će se drukčije nazivati, ali kutija je ipak kutija.

Nema sumnje, dodao je Tot.

I onda će celo čovečanstvo blagosiljati njihova imena, rekao je major.

O, Bože, rekao je Tot.

Gost se zagleda u daljinu. Više ne proslavio. Muškarci se ne ushićuju. Majoru govore samo oči. Nešto ga je razgrejalo, neko veliko očekivanje, uzbuđenje smelog sna... Platilo je, i nemo, pod čarolijom velike budućnosti, uhvatio pod ruku Tota. Tako su krenuli kući.

Mariška ih je čekala na vratima bašte.

Žene su od pradavnih vremena nemirne kada muškarci odu na pivo. Ni Mariška nije znala kakav će biti kraj izleta; jedino je stajala i čekala, i gledala niz ulicu... Međutim, sada nije poverovala svojim očima. Kako su joj se približavali sve više su joj se silvale dve figure; više i nije videla da dolaze njen muž i major, nego Dulu, vitkog, lepog, u uniformi zastavnika, s odlikovanjima na grudima, potpuno zdravog i nasmejanog. Mahao je dugačkom salomom; mili mladić nikada nije dolazio kući praznih ruku... O, Dula!

Vojna pošta

»Poštovani gospodine Tot! Ja sam vozio kola kojim se major Varo dovezao na železničku stanicu u Kursk. Zatim smo ja i vaš sin otišli u kupatilo, potom smo popili pivo u vojnoj kantini. Rano smo krenuli kući, ali i ovako nas je mrak uhvatio na pola puta. Šta se zapravo dogodilo mogu samo da pretpostavljam. Ručna granata nije mogla biti bačena na nas, jer je s obe strane puta po sto metara bila posečena šuma, a da pucaju na nas nisu mogli jer je već bio pao mrak. Sećam se samo oblaka ružičastog dima koji se iznenada pojavio iz kućišta motora. Ja sam najpre pao u nesvest, ali sam pretrpeo samo manje povrede od srce vetrobranskog stakla, i tako sam uspeo nekako da dođem do najbližeg sela, da pozovem pomoć. Kada smo se vratili do olupine kola, gospodina zastavnika nismo našli. Možda mu se ništa nije desilo, i da je sam otišao, ali je moguće da je ranjen i da ga je preuzela nemačka oklopna jedinica koja je tuda prošla. Da nisam bio tako omamljen, umeo bih da dam tačnije obaveštenje, ovako se samo nadam da gospodin zastavnik nije stradao ni koliko ja. Pozdravlja vas Šandor Durica, vojni vozač.»

(Raskvasilo se u buretu s kišnicom)

Ručica novog sekača margina bučno se spustila. Porodica se dala na posao, sjajno raspoloženi, prepuni optimizma, nasmešeni Smirenija, srećnija slika se i ne može naslikati.

Major je pod oštricu najpre stavljao tri kartona, potom četiri, na kraju čak pet. Sprava je radila besprekorno, što je očito opilo gosta. Sada su samo leteli sečeni kartoni, a on je u međuvremenu gromko podsticao porodicu.

– Još jedan! Napred! Povuci!

Više nije moglo da se sedi s prekrštenim rukama, da se odmara i da se bude odsutan. Sve dok nije svanula zora moralo se raditi, bez zaustavljanja, bez prestanka. Ali šta je to ako čovek zna da je na sigurnosti biće za koje se plaši, koje mu je draže od njegovog života?!

Cak je to i rekla Mariška kada su se oddegali u sobu:

– Vidiš, mili moj Lajoše! Malo dobronamernosti čuda čini.

Kako Tot već nije mogao da govori, samo je dahnuo. I u iscrpljenosti je izgledao gotovo vedro. Ali koliko je potrajala ova smirenost? Ukupno dva dana.

Prva zabrinjavajuća pojava zbilje se uveče, dan pre bekstva, odmah posle ručka (večere).

U to doba major Varo nije znao gde da se dene od nestrpljenja. Postao mu je običaj da dok pripreme potraju, dva muškarca odu u šetnju. Put ih je vodio od kuće do autobuske stanice, tri-četiri puta gore-dole. I tada su krenuli da se malo provetere. Ko bi mogao pretpostaviti da će se iz toga izleći nevolja?

Matrasentana nije imala javno osvetljenje. Dva muškarca su posle ručka krenula od kuće pod zvezdanim osvetljenjem julskog neba. Tajanstvenu svetlost noći samo je ponegde narušavao poneki osvetljen prozor.

Tako je, na primer, u ovo doba uvek bilo upaljeno svetlo kod gospode Gizi (žene na sumnjivom glasu) kako bi pružalo obaveštenje raskalašnim muškarcima koji su revnosno navraćali kod nje. Ako bi njen prozor bio u mraku, morali su jedno vreme čekati, jer ih je neko preduhitrio.

Zbog toga je nastao belaj. Naime, ispred prozora gospode Gizi bio je transformator. Senka zdepastog gvozdenog ormara ukoso je padala preko asfaltnog puta. Setajući prema autobuskoj stanici majoru Varou se učinilo da je ova tamna pruga jarak.

Za tren je zastao, odmerio širinu jarka, uzeo zalet i spretno ga preskočio.

Šta Tot da učini? I on je zastao, i on je uzeo zalet, i on ga je preskočio, znajući da će inače dovesti majora u nezgodnu, čak smešnu situaciju.

Šetali su dalje. Vratili su se. Ponovo su preskočili jarak. Ova radnja je još jednom ponovljena, a u međuvremenu su udisali dobar planinski vazduh, i prijateljski razmenjivali misli.

Prema mišljenju lekara stanovnici planinskih područja poseduju jače seksualne odlike nego ravničari. Nije neobično, dakle, što je uveče ovoga dana prozor gospode Gizi brzo utonuo u mrak. Kada su šetači stigli pred njenu kuću, na mestu malopredašnjeg jarka videli su samo neoštećeni, sivi sloj puta. Oni, međutim, kao što su to i do sada činili, mahinalno zastaju.

- Izvolite - kaže major ispitujući put.
- Samo posle vas - kaže Tot skoncentrisan na istu tačku.
- Nipošto - reče major. - Ne volim učtivost.

Moralo se nešto preduzeti. Pred Totom su bile dve mogućnosti:

1. Ne preskače. Time, međutim, kao stanovnik Matrasentane, kome je, naravno, jasno u kakvom je stanju put, izazvao privid da je tri puta jedno iza drugog smatrao majora za budalu.

2. Preskače. Time opet izaziva privid da on i dalje to mesto smatra jarkom, gde je zapravo bila samo senka.

Između dva zla Tot bira manje. Uzima zalet i poletno preskače nepostojeći jarak na mestu malopredašnje senke.

Na redu je major. I on ima dve mogućnosti:

1. Ne preskače. Time priznaje da ga je neobrazovani opštinski vatrogasac izvrgao ruglu.

2. Preskače. Time proglašava za jarak mesto bivše senke, ali bar jednomstrukom prikraćivanju svog ugleda ne dodaje još jedno.

I on bira manje zlo. I on uzima zalet, i on preskače.

Kao da se ništa nije zbilo, produžavaju šetnju. Ali time što su produžili, još nisu okončana mučna zbivanja. Prema današnjem shvatanju nauke, seksualni kontakti stanovnika planinskih krajeva vreliji su, dramatičniji i zbog toga kraći nego ravničara. Kod gospode Gizi, dakle, u ovakve lepe letnje noći promet je bio veliki; to jest čas je gorelo svetlo čas nije. Dva šetača, međutim, bilo da je gospoda Gizi imala posetioca, bilo da nije imala, uvek bi načinilo po skok pod njenim prozorom.

A uz to, zbilo se da se mašinista agregata upravo tada vraćao s posla, i upravo se s našim šetačima susreo ispod prozora gospode Gizi. Upadljivo je pozdravio majora Varoa i - pošto mu je palo na pamet skoro penzionisanje, nećak koji se bori na frontu, pa i jedan stari poziv od suda koji je podigao optužbu protiv njega zbog antidržavne pobune - bez kolebanja je preskočio senku transformatora.

To je ponovio major Varo i njegov domaćin. Ovakve stvari ne prolaze bez posledica. Zamisliv je i jedan povoljan nastavak, konkretno da dva muškarca, dva dobra prijatelja postanu još prisniji što su istinski mogli da se nadipuju do mile volje.

Zamisliv je i nepovoljan nastavak. Na žalost, on je usledio.

Dogodilo se da je najpre u Totu započeo svrdlanje neki nemir. Optuzivao je sebe da je srozao ispod dostojanstva komandanta svoga sina. Da bi ga odobrovoljio, odnosio se prema gostu s preteranom predusretljivošću. Tako npr. prineo mu je stolicu na verandi, neprekidno se klanjao, silom se smeškao i sl.

Međutim, predusretljivost je promašivala cilj, jer je upravo majora podsećala na ono na što on nije hteo da misli. Nije prihvatio ponudenu stolicu, namerno je izneo drugu iz sobe, zavodljive osmehe je pak primao smrknuta lica.

Time je još više uznemirio Tota koji je već imao pokajnički izraz lica, trudio se da izmakne izvan majorovog vidokruga, govorio je upadljivo tiho kako bi i time podvukao svoju beznačajnost.

Major ni to nije prihvatao bez zamerke. Upravo obrnuto: smatrao je to otvorenim izazovom, što je Tot više treptao svestan krivice, major mu je odlučnije okretao leđa. A tih govora ga je direktno žestio.

- Šta to rekoste? Ni reč ne razumem od tog vašeg mrmljanja!

Tot ponovi. Major se pravio kao da nije razumeo.

- Još uvek ne razumem. Možda terate šegu sa mnom?

Totu nije bilo do šale, hteo je da zaplače. Jer je došao kraj prisnostima, kraj mom Totu, malom Totu, kraj džigerici iz pileće čorbe... Uvukao je glavu među ramena i nemo pravio kutije; zekleo se oa neupitan neće proslaviti ni jedne jedine reči.

Naravno, ako je upitan, morao je da odgovara. Bolje bi bilo da je i tada ćutao. Ćutanje se ne može ni loše shvatiti, ni pogrešno objasniti. Postoje trenuci (sati, godine, razdoblja) kada je ćutanje tajna dugog života.

Pitanje koje mu je sručilo na glavu toliko zapleta zvučalo je sasvim neuduzno. Već su poprilično pravili kutije kada je major upustio dršku sekača, pogledao naokolo i svojom uobičajenom predusretljivošću upitao:

- Hoćete li da predahnete? Koliko je kod vas sati, dragi Tot?

Od kako je major stigao u Matrasentanu i ranije mu se događalo da nije dobro razumeo govor Tota. Do sada, međutim, ono što je major pogrešno čuo, bar je moglo biti pogrešno shvaćeno.

Najbolje svedočanstvo poljuljane situacije je što odgovor Tota sada i nije ličio onome što je gost u odgovoru razumeo.

Naime, Tot je izvadio svoj starinski sat i rekao:

- Gospodine majore, petnaest do jedan.

Major stavi ruku iza ušne školjke.

- Opet mrmljate, ne razumem ni jednu reč.

Tot glasno ponovi raniji odgovor. Iz ruke mu umalo ne iskliznuo sat kad primeti da se majorovo lice menja. Gubi boju, mreškaju se bore, oči suzavaju u malenu tačku. On je, naime, kao što se kasnije razjasnilo, na sledeći način razumeo Totove reči:

- Stavite vi u salamuru klempave uši svoje babe!

Sasvim je razumljivo što se posle ovakve uvrede nije mogao savladati. Tresnuo je šakom o sto i dreknuo na Tota.

(nastaviće se)

S mađarskog: Sava Babić

mladi i najmlađi

julijana matanović

milorad stojević, »orgija za madonu«,
rad, beograd 1986.

Mišljenja smo da su moguća dva pristupa romanu Milorada Stojevića »ORGIJA ZA MADONU«.

PRVI bi mogao promotriti tekst u kontekstu dosadašnjeg stvaralaštva Milorada Stojevića i na taj način objasniti čitateljstvu pojavu ovakova romana: nakon ispisivanja visokozahvatnih poetskih tekstova i romana »Primeri vežbanja ludila«, tog romana koji je svoju realističku motivaciju potražio u genotekstu opisno naslovljenom »sekvence iz života J. P. Kamova«, Stojević je ponudio čitateljstvu čitljivu, a u samom početku našeg teksta, žanrovski još neodređivu literaturu. Ovo razmišljanje mogli bismo usmeriti kao odgovor na pitanje koliko se tim naslovom autor udaljio od svog već prepoznatljivog pisma kojim si je osigurao »čvrsto« mjesto u suvremenoj hrvatskoj visokoestetskoj produkciji?

No, moguće je i drugo usmjeravanje razgovora: da li se pojavom teksta »Orgija za madonu« nešto promijenilo u suvremenom hrvatskom romanu i koliko se ovaj roman »uklopio« u poetiku trenutno najprisutnijeg pisma, ili je pak možda Milorad Stojević, odabirući neke slične motive i postupke tih produktivnih naših autora, istovremeno uspostavio i neki vlastiti odnos prema takovoj literaturi?

Pročitamo li tako novu knjigu Gorana Tribuson, knjigu kratkih proznih formi »Klasici na ekranu«, primijetiti ćemo da naslovna njezina proza funkcionira blisko funkcioniranju Pavličićevih pisama upućenim našim radočitanim hrvatskim spisateljicama. Nakon toga postavljamo si sledeće pitanje: da li se i Milorad Stojević jednostavno zasitio svog položaja »cijenjenog pisca« i »poželio ga promijeniti u stanje čitljivog, pa tako i čitanog i voljenog pisca«? Dok je to Tribuson i Pavličiću zbog njihove strogo vodene brige o položaju recipijenta u nekrštenju maksima sporazumijevanja potpuno i uspjelo, Stojević je pošlo za perom zanimljivo odabrati tematski sustav, jednostavno (s ipak nekim lakšim zahvatima u otežavanju) izložiti građu, ali i pored te strukturalne i motivske čitljivosti, nismo uvjereni u neku pretjeranu čitanost. Zbog čega je to tako?

Roman je podijeljen u četiri dijela, i to prema locusu u kojem se događaji zbivaju. Priča počinje i završava u Rijeci; uokvirenost prisutna na razini prostora, a ne događanja. Drugi dio lociran je u Milano, a treći u Pariz. Samo imenovanje spomenutih gradova nema neko posebno opravdanje, sve se to moglo dogoditi i u nekom drugom prostoru. No, bitno je slijedeće: moralo se zbiti izvan Rijeke, jer nije nevažan sam povratak junaka. Zavičajni književni borci vjerovatno ovaj put neće biti ponosni na smještanje priče u njihov grad, te će Stojevićev roman u nekim svojim analizama na temu sličnu ovoj: »Opis grada Rijeke u književno umjetničkim tekstovima«, a čije će rezultate izgovarati na velikim simpozijima, zasigurno i zaboraviti. Jer u podzemlju ovog grada obračunavaju se makroi, proživljava se od prostitucije, ucjenjuje se, postoje kriminalci, trguju se drogom, itd. Tematski, zanimljivo je pratiti tu priču čiji uvodni deo odgovara strogim zahtjevima romana realizma (prvo, opis prostora, zatim same prostorije, a na kraju oslikavanje posjetilaca i njihova psihička stanja) i koja počinje poravnavanjem starih računa između Mima i Maura, glavnih provincijskih makroa. Elza, »prva dama« prelazi zbog toga iz vlasništva Mima u vlasništvo Maura, ali ni tim prijelazom njihovi odnosi nisu izglašeni. Nakon toga, što Mauro pokušava ubiti Mima (tim događajem i završava prvi dio romana), odlučuje se za bijeg mučen odsada u inozemstvu stalnom sumnjom u Miminu »produzenu ruku« Taj strah, pogotov nakon saznanja da je Mimo ostao živ, usmjeravat će njegove ostale postupke, ali i sudbinu ostalih aktera.

Priča u početku teče po zahtjevima strukture kriminalističkog romana. Nemamo dovoljno potrebnih informacija, vladaju zakoni paralelepse, pa tako i ne znamo kakav to dug Mimo vraća Mauru. Tek poslije će, korištenjem eksternih analepsa (vraćanje radnje prije samog početka) čitatelj biti o svemu informiran, a i pištolj g. l. f. 38. s. w. special magnum koji je ostavljen u ladići Elzine sobe, bit će upotrijebljen (školski primjer kompozicijske motivacije). Osim toga, Mauro se ponekad uživljava i u ulogu istražitelja, npr. kada ubija turskim noževima, pažljivo razmišlja o svim ritualnim pojedino-